

# Gyermeknyelv

2011/12

# Az anyanyelv elsajátítása

- tudjuk: milyen nyelvi elemet mikor sajátít el a gyermek, de azt
- nem tudjuk: pontosan hogyan teszi mindezt, mi által vezérelve zajlanak le ezek a folyamatok
- az anyanyelv-elsajátítás kutatásának egyik alaptétele: amikor 1 és 5 éves kora között a gyermek elsajátítja a beszédet (annak nagyobbik részét), nem pusztán szokásrendszert sajátít el, hanem leképezi anyanyelve nyelvtani rendszerét is
- A kisgyermek fokozatosan sajátítja el anyanyelvét:  
először hangokat formál, ejt ki, majd szavakat, később a grammatika fejlődésével egész mondatokat, majd ezeknek az egységeknek a segítségével képessé válik szövegalkotásra

A tempó egyéni, a szakaszok határai közel azonosak.

[childes.psy.cmu.edu/data/](http://childes.psy.cmu.edu/data/)

## Nyelvfejlődési folyamat az életkor függvényében (Cole, Cole 2003:337)

Hozzávetőleges életkor	A nyelvsajátítás szakaszai
Születés – 3 hónap	Fonémaészlelés A nyelvi és nem nyelvi hangok észlelése Sírás
3 hónap	Gügyögés
6 hónap	Gagyogás A nem anyanyelvi fonémák közti különbségtétel képességének elvesztése
9 hónap	Első szavak Holofrázisok
12 hónap	Szavak használata a szülők figyelmének felkeltése céljából
18 hónap	A szókincs ugrásszerű növekedése Az első kétszavas kifejezések („távirati beszéd”)
24 hónap	Nincs halandzsa Mondatok: 2 szó/ 1,5-2,5 morféma, Helyes válasz közvetett kérdésekre
30 hónap	Közvetett kérések képzése A hallgató figyelembevételének megfelelő beszédmódosítás A nyelvtani kategóriák felismerésének kezdete
Kisgyermekkor	A nyelvtani komplexitás gyors növekedése A nyelvtani szabályok túláltalánosítása
36 hónap (3 év)	Mondatok: 3-4 szó/ 2,5-5,0 morféma Többes szám használata
4 év	Mondatok: 4-5 szó/ 3,5-6,5 morféma Múlt idő használata
Iskoláskor	A nem megszokott szórend megértése Jövő idő Az írott nyelv elsajátítása
Serdülőkor	A specializált nyelvi funkciók elsajátítása

## A nyelv és a beszéd fejlődése – Hangtan

- óvodáskorú gyermek: szinte minden hangot képes kiejteni, csak a tipikusan kritikus hangok (pl.: r – l, s – sz) okozhatnak problémát,
- Pinker (1999)  
a gyerekek bizonyára közvetlen módon osztályozzák a hangokat, és úgy hangolják be beszédelemző moduljukat, hogy a hangok a nyelv fonémáiba rendeződjenek  
a modul azután belépőkártyaként szolgál abba a rendszerbe, amely a szavakat és a grammatikát sajátítja el / tanulja meg

# Morfológia

- toldalékolás fejlődése a magyar nyelvben a legérdekesebb
- a gyermekek kezdetben nem használnak semmiféle, a grammatikai viszony kifejezésére szolgáló nyelvi elemet
- az, hogy mikor kezdik el használni ezeket az elemeket változó, de hogy milyen elemet sajátítanak el, az nem különbözik
- a nemzetközi adatok összehasonlításából megfigyelhető, hogy nagyfokú azonosság van a használt ragok, előljárók, esetek kifejezte jelentések között

## Morfológia – magyar nyelvben

- **-t** tárgyrag: ez jelenik meg először
- az eredménytárgy: *kérem az autót* – kívánság tárgya,  
*nézzük meg az autót* – érzékelés tárgya,  
*lerajzolom az autót* – cselekvés eredménye

a szintaktikai tárgyat (pl. *zavar valakit a munkában*).

(Az első esetben a logika diktálja a tárgyeset használatát, a második esetben azonban igei vonzatról van szó. Az első helyzetben minden nyelv tárgyesetet használ, a második esetben azonban nagy különbséget mutatnak a nyelvek.)

## Morfológia – magyar nyelvben

- **-ba** helyhatározórag:  
egyben a *-ban*-t is helyettesíti
- az irányhármasság viszonylag kései fejlemény a beszéd elsajátításában és azt kell gondolnunk, hogy a *honnan? - hol? – hová?* összetartozás tanulás eredménye
- *hol?* és *hová?* szétválasztása előbb jelenik meg a névmások, mint a főnevek körében
- a gyermek kezdetben ragaszkodik a konkrét hely kifejezéséhez és ritkán, vagy egyáltalán nem használ helyhatározóragot az elvont nyelvi kifejezésekben (pl. *örömében, bánatában*)
- téri kifejezések rendszerének megtanulása

## Morfológia – magyar nyelvben

- a birtoklásra való utalás, **-m**, **-é**,
- először az E/1 személyű és az E/3 személyű alakok  
*ém=enyém, anyáé*,  
többi alak fokozatosan alakul ki, legkésőbb a többes számú formák  
*testvérünk, testvéretek, testvérük*

A gyermek sokáig keveri a birtokos személyragos végződéseket, ellentét van a grammatikai forma és a ténylegesen kifejeződő jelentés között.

A keverés irányát tekintve: a ténylegesen birtokló személy megjelölésére használja a gyermek az egyes szám első személyű formákat.

Egyéb formák:                   a nem megfelelő egyeztetés  
*enyém ló – az én lovam*  
a birtoklás túljelölt kifejezése  
*babáénak –babáé/babának*



- a *-t*, *-ba*, *-é*, és *-m* nyelvi elemek megjelenése jelzi a gondolkodás fejlődését

- a ragtalan alakok használata azt mutatja, hogy konfliktus van a nyelvi kifejezés formai és jelentéstani oldala között, vagyis a gyermek már ismeri a tárgyas, a helyhatározós és a birtokviszony jelentéstani szintjét, de ezt grammatikailag még nem fejezi ki

- a ragok megjelenése megszünteti a korábbi bizonytalanságot az alanyi és a többi viszony között

Az *autó* szó ragtalan használata az említett elemek megjelenéséig jelenthette azt, hogy:

*Lerajzolom az autót.*

*Beülök az autóba.*

*Ez az én autóm.*

- ragok megjelenése: egyértelműsíti az *autó* szó jelentését a szituációt nem ismerő vagy nem látó személyek számára is

## Morfológia – magyar nyelv

- az első nyelvi elemek elsajátítása minden magyar gyermeknél ugyanígy zajlik,
- a továbbiakban eltérések tapasztalhatóak:  
egyes adatok szerint: a következő elsajátított elem a többes szám kifejezésére használt **-k** jel

más megfigyelések szerint: a cselekvés valamire, valakire való irányultságát mutató **-nak** rag

**-nak/-nek** ragos formák több jelentést is kifejezhetnek:  
vagy azt szeretné a gyermek, hogy egy meghatározott cselekvés ráirányuljon;  
vagy valamihez való viszonyítást fejez ki

## Morfológia – magyar nyelv

- A legelső, grammatikai viszonyt jelölő toldalékok megtanulásának fontos következménye, hogy a gyermek a többi ragot, képzőt, jelet ezek után már sokkal hamarabb sajátítja el.
- Egyrészt gyorsabb az elsajátítás üteme, másrészt lerövidül a különböző alakok megjelenése közötti idő.
- Pléh (2000)  
a morfológiai elemek megjelenési sorrendjével kapcsolatban a négy általánosan elfogadott alapelv:
  - a) a kognitív elsőbbség elve
  - b) a formai bonyolultság elve
  - c) az egyértelműség elve
  - d) a gyakoriság elve

## **A négy alapelv:**

a) **A kognitív elsőbbség elve:** a megjelenés feltétele az érintett kognitív mozzanat elkülönítése. Egy-egy területen belül először a kognitív szempontból egyszerűbbek jelennek meg.

b) **A formai bonyolultság elvéhez** több rész-elv tartozik. A vonzatok jelei előbb jelennek meg például, mint a szabad határozóké.

c) **Az egyértelműség elve:** könnyebb az a végződés, amely egyalakú, és könnyebb az, amelyiknek csak egy szemantikai és grammatikai szerepe van.

d) **A gyakoriság elve:** hamarabb jelennek meg azok a formák a gyermeki nyelvhasználatban, amelyek gyakoriak a felnőttek beszédében.

## Morfológia – magyar nyelv

- **-n** és **-ra/-re** ragok:

**-n**: egy meghatározott felületen játszódó cselekvést fejez ki

**-ra/- re**: a cselekvés egy adott felületre való irányultságát jelzi

viszonylag korán megjelenik helységnevekkel kapcsolatban is

- ezeknél a hangtanilag jól elkülöníthető ragoknál sem kialakult még a *hol?* és *hová?* ismerete

**-ról** rag: akkor jelenik meg, amikor a gyermek az irányhármasság három irányából kettőt már használ

**–val/-vel** rag:

- térbeli viszonyok kifejezésének elemei után következik
- az eszköz pontosítását segíti
- eleinte csak tárgyakkal kapcsolatban használja a gyermek
- előfordul, hogy a –val/-vel rag helyett a tárgy jelét használja az eszközhatározó kifejezésére

**–tól/-től** rag:

- nem a térbeliség kifejezésére használja a gyermek, hanem sokkal inkább igei vonzatos helyzetekben

*félek a bogaraktól*

- ennek a ragnak a leggyakoribb használata nem téri, hanem mentális vonzatként fordul elő (Pléh, 2000)

**–hoz/-hez/-höz** rag:

- az adott életkorban utolsóként megfigyelt rag(csoport)

- A helyjelölő ragok (Pléh, 2000)
  - a ragok tekintetében jellegzetes eltérés van a külső és belső viszonyok között:
    - a) a külső viszonyok sokkal nehezebbek, mint a belső viszonyok,
    - b) a magyar gyermekeknél a helyjelölő ragok megjelenésében elsősorban az általános kognitív tényezők játszanak vezető szerepet

## Grammatika és szintaxis

- A nyelvfejlődésben az óvodáskor a leglátványosabb:  
a mindenféle viszonyítást nélkülöző szómondatokból a nyelvi szabályoknak megfelelő, több szóból álló mondatok keletkeznek (Lengyel, 1981)
- Amit a gyermeknek el kell sajátítania a grammatika területén:
  - 1) a mondatok egymással meghatározott viszonyban lévő szavakból állnak;
  - 2) a gyerekek tudnia kell variálni az ún. alapjelentéseket;
  - 3) ez a jelentésváltozás a mondat egészére is kiterjedhet, nemcsak egy részére;
  - 4) a gyerekek meg kell tanulnia, hogy két különböző szerkezetű mondat valóságtartalma lehet ugyanaz;
  - 5) a mondatok közötti mellé- és alárendelés szabályainak ismerete



## Szintaxis

- három éves korra: megjelennek a több tagmondatból álló mondatok
- a mellérendelő mondatszerkezetekkel való megismerkedés után: a gyermek „a végtelenségig” rakosgatja egymás mellé a tagmondatokat, ugyanakkor használ alárendeléseket is
- négy éves kortól a hibák fokozatos megszűnése és a rendhagyó alakok elsajátítása jellemző a beszédre
- a hibák azért fontosak ilyenkor, mert egy új szerkezet tanulásának folyamatát jelzik

## Lexikon,szemantika

- a lexikon területén a nyelvelsajátítás első éve után a szókincs gyarapodása a legfeltűnőbb,
- a nyelvtani szerkezetek jelentését is tanulmányozni kell szemantikai szempontokból

például: a kötőszavak, a névutós szerkezetek vagy a segédigék használata

Az átvitt értelmű kifejezések és a kettős jelentések felfedezése hat éves korban jellemző.

## Pragmatika

- a nyelv elsajátítása nemcsak hangok, szavak és nyelvtani szerkezetek elsajátításából áll, hanem a gyermeknek azt is meg kell tanulnia, hogyan használja tudását a társas szituációkban.
- két éves korban a társalgás csapongó és összefüggéstelen
- három éves korra nagyrészt elsajátítják a társalgási stratégiai elemeket
- öt éves korra befolyással tudnak lenni a beszélgetésre, mivel birtokában vannak a megszólítási formáknak, az udvariassági formuláknak illetve a magyarázatkérés eszközeinek
- az iskoláskorra a gyermekek a felnőttek legtöbb társalgási készségének birtokában vannak